

çinde kişilerin sağlığını koruma hem de su yokluğunda mevcut suları mümkün oldukça kullanabilme, dinî ibadetler için gerekli temizliği yaparken kişilerin mânen huzur içinde bulunmalarını sağlama ve nihayet bu hususta kargaşa ve keyfiliği önleme amacı taşımaktadır. Bu bakımdan günümüzde kuyu, havuz ve su depolarına pis bir maddenin karışması halinde teknik imkânlardan da faydalanarak sularının mümkün olduğu ölçüde boşaltılması, suyun laboratuvar tahlilinin yaptırılması ve dezenfekte edici maddeler kullanılarak sağlık bakımından yeterli temizliğin sağlanması gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dârimî, "Büyü", 82; Buhârî, "Müsâkât", 5, "Güsül", 23, "Enbiyâ", 17; Müslim, "Zühd", 40; İbn Mâce, "Rühûn", 16, 22, "Menâsik", 78; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 34, "Büyü", 60, "İmâre", 36; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. İhsan Abbas), Küveyt 1985, s. 230-233, 237-240; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 147-150; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1401/1981, s. 303-305; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 90, 189, 191, 194, 196, 197; Ezrakî, *Ah̄bârü Mekke* (Wüstenfeld), II, 120-130; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, I, 156-162; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr*, I, 11, 12, 16, 17; Mâverîdî, *el-Ah̄kâmü's-sultânîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), s. 229; Kâsânî, *Bedâ'ic*, I, 74 vd.; VI, 188, 189, 194, 195; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, Kahire, ts., I, 21, 22; IV, 97, 100, 104; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Beyrut 1982, I, 23, 24; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1984, I, 66, 70; IV, 217, 218; VI, 196, 200-203; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVIII, 112; İbnü'l-Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), s. 31, 35, 290; Osman b. Ali ez-Zeylâî, *Tebîinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313, I, 27-31; VI, 36; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâî, *Naşbü'r-râye*, Beyrut 1393/1973, I, 129; IV, 292; Molla Hüsvrev, *Dürrerü'l-hükkâm*, İstanbul 1287, I, 186; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 21, 23; II, 335, 361, 363-366, 375; V, 352; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Kahire 1938, I, 62, 66-70; V, 327, 331, 332; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtâşarı Halîl*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), I, 74-76, 79, 80; VII, 67, 68, 70, 74; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr* (Kahire), I, 211, 212, 216; VI, 438, 440, 441, 543; *Mecelle*, md. 1235, 1236, 1251, 1263, 1266, 1268, 1281, 1291; Ali Haydar, *Dürrerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, III, 514, 527, 534, 535, 540, 541; M. Şükri el-Âûsî, *Bulûğu'l-ereb*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), III, 343; Abdülaziz b. İbrâhim el-Ömerî, *el-Hîrefve's-şinâ'ât fi'l-Hicâz fi 'aşri'r-Resûl*, [baskı yeri yok] 1405/1985, s. 226-230; M. Velîd Kâmil, "Nihâyetü'l-ereb fi 'ilmi'l-âbâr 'inde'l-'Arab", *Ebhâşü'l-mü'temeri's-seneviyyi's-şâmin li-târîhi'l-'ulûm 'inde'l-'Arab*, Halep 1987, s. 269-283; J. Kramer, "Bi'r", *EP* (İng.), I, 1230; G. Rentz, "Bi'r [Modern Arabia]", a.e., I, 1230-1231; J. Despois, "Bi'r [The Maghrib]", a.e., I, 1231-1232; "Âbâr", *Mu.F*, I, 78-91.

HÜSEYİN KAYAPINAR

KUYUMCULUK

Türkçe **kud-mak** > **kuy-mak** "(maden) dökmek" kökünden (bk. Clauson, s. 596, 677) türeyen **kuyumcu** "dökümcü, dökmece" ve **kuyumculuk** "dökümcülük, dökmeçilik" anlamını taşımaktadır. Terim olarak yalnız kıymetli madenleri kapsamına alan kelime için bugün, "birtakım teknik bilgilerle el becerisi yanında zevkiselim ve yüksek bir estetik anlayışı gerektiren kıymetli maden ve taşlardan ziynet eşyası imal etme sanatı" tanımlanması yapılabilir. Eskiden altın ve gümüş kaplar, sofrta takımları, kalemdan, tüfek, tabanca ve kılıç kabzaları, el aynası, şamdan gibi eşya da kuyumcular tarafından işlenirdi; günümüzde bu faaliyetler başka alanlara kaymıştır. Arapça'da kuyumculuğun adı "kalıba dökmek" mânasına gelen **şavğdan** türetilmiştir: **Sıyâğa** "döküm, dökme", **savvâğ**, **sayyâğ**, **sâiğ** "dökümcü" (kuyumcu). Kuyumculuk, işlenen maddenin cinsine veya uygulanan tekniğe göre de adlandırılmıştır. **Gümüşçü** yahut Batı dillerindeki **goldsmith** (altın dövücü), **silversmith** (gümüş dövücü) ve **jewellery** (mücevhercilik; jeweller "kuyumcu") gibi. Osmanlılar da kuyumcu için **zergeri** (Far. "altın işleyen") ve kuyumculuk için **zergeri** kelimelerini kullanmışlardır.

"Ziynet eşyası imali" anlamında kuyumculuğun Mısır'da hânedanlık öncesi Badâri kültüründe (m.ö. 5500-4000) başladığı ve ilk ürünlerin perdahlanmış mala-hit boncuklar olduğu sanılmaktadır. Daha sonra bu taş işçiliği ilerleyerek Eskiçağ'ın en gelişmiş kuyumculuk sanatı halini almıştır. Kazılarda ele geçen orijinal bulun-tuların yanında özellikle duvar resimlerinden elde edilen bilgiler, Mısır kuyumculuğunun modern fabrikasyon dönemine kadar bütün dünya kuyumculuğunu etkilediğini göstermektedir. Kıymetli taş delmekte kullanılan matkap-kemençe ve sarı alevi maden eritmeye ve kaynak yapmaya elverişli yüksek derecelere çıkaran körük ve üflecin (hamlaç) bilinen ilk örneklerine Mısır duvar resimlerinde rastlanmaktadır (Wilkinson, rs. 1-3). Mezopotamya'da Ur kral mezarlarında bulunan filigran (telkâri) ve granüle (güverse; altın satıh üzerine küçük altın kürecikler kaynatma) teknikleriyle yapılmış taşlı ve taşsız mücevheratla Alacahöyük ve Troya'da bulunan, tekniklerinden çok tasarımlarıyla dikkat çeken altın kaplar ve takılar,

milâttan önce III. binyılda ulaşılan kuyumculuk düzeyine ışık tutmaları bakımından önemlidir. Böcek, sinek, palamut gibi tek-rarlanan takı tanelerinin yapımında kalıp baskı tekniği uygulanmıştır. Şimdiye kadar ele geçen en erken kalıplar Uşak-Güre çevresinde bulunan ve milâttan önce V. yüzyıla tarihlenen Anadolu-Pers dönemine ait örnekler olup halen Uşak Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (Meriçbo-yu, s. 28-29). Altay, Tuva, Minusinsk ve Batı Moğolistan kurganlarında ele geçen çok sayıda ziynet eşyasıyla altın ve gümüş kap kacak da Asya'nın bu bölgesinde yaşayan toplumlar arasında kuyumculuğa eskiden beri büyük önem verildiğini göstermektedir. Bunlardan kime ait olduğu halen tartışılan bazıları çok üstün bir sanat değeri taşır ve ince bir zevki yansıtır. Almatı yakınlarındaki Esik kurganında bulunan kırmızı kumaş üzerine aplike edilmiş, görüntüyü zırha benzetilen altın plakalarla süslü ceket, pantolon, pelerin ve başlıktan oluşan elbise ile kılıç takımı milâttan önce V veya IV. yüzyıla tarihlenmektedir. Altın plakalara repose ve ajur teknikleriyle at ve geyük figürlerinin işlendiği elbisenin aynı kurganda mevcut gümüş bir tas üzerindeki yazıdan bir Türk prensine ait olduğu öğrenilmektedir (Atıl, *PSanat Kültür Antika*, sy. 17 [2000], s. 86-87; Diyarbakırlı, s. 19-20). Daha sonraki asırlara ait Göktürk mezarlarından çıkan buluntulardan da belli formdaki ahşap kalıp üzerine yerleştirilen altın veya gümüş levhalara yuvarlak uçlu kalem ve çekiçle aynı şeklin kazandırılması ve keskin kalemle çizgisel nakışların yapılması gibi metotların uygulandığı anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 31-32). Macaristan'da bulunan Nagyszentmiklos hazinesindeki eserlerin üzerinde yer alan tasvirler de Türk üslûbunu yansıtmakta ve hazinenin muhtemelen Peçenekler'e ait olduğunu göstermektedir (a.g.e., s. 55-60).

Kitâb-ı Mukaddes'in çeşitli yerlerinde yüzük, bilezik, küpe, gerdanlık, halhal, ayak zinciri, kemer, taç, burun halkası gibi altın ve gümüş ziynet eşyasından, akik, yakut, zümrüt, yeşim, su mermeri, ametist, safir, lapis gibi değerli ve yarı değerli taşlardan, inciden (NBD, s. 631-633) ve Hârûn için yapılacak kâhinlik elbisesiyle özel göğüslükte altın yuvalara kıymetli taşların yerleştirilmesi, taşlar üzerine kabile adlarının yazılması, boyuna takmak için halka ve zincir yapılması gibi kuyumculukla ilgili birtakım işlerden söz edilir (Çıkış, 28/15-27, 39/6-20). Ayrıca altınla

kaplanan ahit sandığı ve yedi kollu altın şamdanın nasıl yapılacağıyla ilgili bölümlerde “üstât işi” (Çıkış, 28/15), “dövmeci işi” (Çıkış, 25/31) gibi ifadelerle kuyumculuğa atıfta bulunulur. Eski Ahid’de put yapan kuyumcuların da bahsi geçer (İşaya, 40/19, 41/7, 46/6).

Kettânî, Kur’an’da, Mûsâ’nın ardından kavminin ziynet olarak takındıklarından bir buzağı heykeli yapıp onu tanrı edindiğini bildiren âyetin (el-A’râf 7/148) kuyumculuğa delâlet ettiğini söyler (*et-Terâtübü’l-idâriyye*, III, 6). Diğer bir âyette, yağmur yağınca vadilerden aşağıya doğru akan suyun çer çöp ve tortuyu alıp götürmesi, süs eşyası veya alet edevat yapan ustanın madeni ateşte eriterek üzerinde biriken cürufu gidermesine benzetilir (er-Ra’d 13/17). Denizden çıkarılan hilyelerin (inci ve mercan) şükürü gerektiren inkâr edilmez nimetler olduğu vurgulanır (en-Nahl 16/14; Fâtır 35/12; er-Rahmân 55/22). Denizden elde edilen ziynetler Muallaka şairlerinin teşbihlerinde de yer alır (Hatîb et-Tebrîzî, s. 181-182). Bazı hadislerde görülen kuyumculuk aleyhine kullanılmış ifadeler ise altın ve gümüşün ayarıyla oynayanlar, erkekler için haram olan ziynet eşyası ve altın kap kacak yapanlarla alâkalı görülmüştür (Abdülhay el-Kettânî, II, 328). Ayrıca kuyumcuların insanların en yalancıları arasında sayılması (*Müşned*, II, 292, 324, 345; İbn Mâce, “Ticârât”, 5), fazla sipariş alıp işi zamanında yetiştirememeleri üzerine devamlı şekilde teslim tarihini ertelemeleriyle yorumlanmıştır. Buhârî “Büyü” (alışveriş) bölümünde kuyumcularla ilgili bir bab açmıştır (28. bab). Kaydettiği rivayetlerden, Mekke Haremi’nde bitkilerin kopa-

rılması yasaklanırken kuyumcuların bulunduğu izhirin (Mekke ayrığı) hariç tutulduğu öğrenilmektedir. Medine’de kuyumculuk yapanlar daha çok Benî Kaynukâ’lılar’dı. Bir rivayette, bu kabileden bir kuyumcunun develerle izhir getirip Medine’deki meslektaşlarına satmak üzere Hz. Ali ile anlaştığı belirtilmektedir (Buhârî, “Büyü”, 28; Müslim, “Eşribe”, 2). Bu rivayet, Nevevî ile İbn Hacer tarafından gayrimüslimlerle ticarî ilişkilerin cevazına delil sayılmıştır (*Şerhu Müslim*, XIII, 146; *Fethu’l-Bârî*, IX, 167-168). Câhiliye döneminde bir savaşta burnunu kaybeden Arfece b. Es’ad, çirkin görüntüsünden kurtulmak için yerine gümüşten bir burun yaptırmış, fena kokuya yol açması üzerine ihtidâ ettikten sonra onu Hz. Peygamber’in isteğiyle altından olanıyla değiştirmişti (Ebû Dâvûd, “Hâtem”, 7). Bu olay ve sahâbeyle tâbiin arasında düşen dişlerini altın telle bağlatanların bulunması (Tirmizî, “Libâs”, 31; İbn Sa’d, III, 58), o dönemde kuyumculuk sanatının oldukça ileri bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Ayrıca hadis kaynaklarında, Resûl-i Ekrem ve sahâbilerin aynı zamanda mühür olarak kullanılan yüzükler takındıkları hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır (bk. MÜHÜR).

İlk devir İslâm kuyumculuğundan günümüze fazla bir örnek ulaşmamıştır. Bulunan en eski eserler, V. (XI.) yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İslâm coğrafyasının doğu veya batısına ait birkaç parça ziynet eşyasından ibarettir. İslâm tarihinin ilk üç dört asrındaki takılar, dolayısıyla o dönemlerin kuyumculuğu hakkında sahip olunan bilgiler, daha çok bazı saray kalıntılarından ortaya çıkarılan heykel ve kabartmalarla edebî metinlere dayanmaktadır. Ele geçen tasvirler, ilk dönem kuyumculuğunda önemli ölçüde Roma-Bizans ve Sâsânî etkisi olduğunu göstermektedir. V. yüzyılda yaşayan Reşid b. Zübeyr el-Kâdî tarafından yazılan *eğ-Zeğâ’ir ve’t-tuhaf*’ta Emevî ve Abbâsî devlet adamlarına gelen hediyeler arasında çok değerli taşlardan, “yetime” denilen olağan üstü büyük incilerden, altın ve gümüşten yapılmış eşyadan söz edilir. İlk dönem İslâm takılarında görülen orijinal bir özellik yazının süs unsuru olarak kullanılmasıdır (Allan, s. 60-61). Mevcut örneklerden Rakka’da (Suriye) bulunan V. (XI.) yüzyıla ait altın levhalardan yapılmış ve granüle-telkâri bezemelerle süslenmiş bir bileziğin kilidinde doğru incelen halkalarında iyi dilekler içeren küfî yazılar yer almaktadır. Bu bileziğin bir benzeri Abbâsî Halifesi

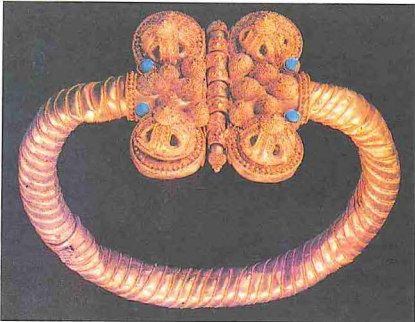

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait zümrütlü yeşim ok yüzüğü (TSM, nr. 2/83)

Kâdir-Billâh’ın adını taşıyan, 1000-1028 yılları arasındaki Gazneli Mahmud hâkimiyetinde Nişâbü’r’da basılmış dinarların kalıp olarak kullanıldığı desenlerle bezenmiştir (Atıl, *P.Sanat Kültür Antika*, sy. 17 [2000], s. 79-80). Bu tür bileziklere İslâm öncesi Roma-Bizans sanatında da rastlanmaktadır. VI-VII. (XII-XIII.) yüzyıllar İslâm kuyumculuğuna ait İran’da yapıldığı sanılan, yaprak, küre veya dilimli boncuk şeklinde ayakları bulunan küpeler, bilezik, kolye ve yüzüklerle kemer setlerinde granüle, hâk, savat, repose, telkâri ve döküm tekniklerinden birinin veya birkaçının bir arada uygulandığı görülmektedir (*EI²* [İng.] *Suppl.*, lv. XXIX; rs. 7 a-b, 8 a-b, 10, 11 a-b, 12, 14). Bu tekniklerin uygulanmasına Endülüs’e kadar uzanan geniş bir coğrafyada yeni motif ve tasarımlarla devam edilmiştir.

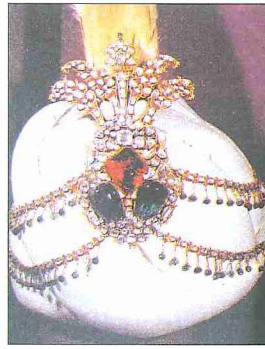
Osmanlılar’da kuyumculuk mesleği çok gelişmişti. Ehl-i hireften zergerler nakkaş, hakkâk ve zernişancı (çelik namlular ve yeşim gibi sert taştan yapılmış kabza vb. üzerine altın kakma yapan) gibi kendi dallarıyla ilgili gruplarla iş birliği halindeydiler. 932 (1526) tarihli bir ehl-i hiref mevâcib teftiş defterinden o yıl sarayda elli sekiz zerger, yirmi iki zernişancı ve dokuz hakkâkin çalıştığı anlaşılmaktadır. Bunların içinde Tebrizli ve Bosnalılar çoğunlukta olmakla beraber Horasanlı, Arnavut, Rus, Gürcü, Üsküplü, Akkirmanlı, Çerkez, Hersekli ve Rum ustalarla çıraqlar da bulunmaktaydı. Aynı asrın ortalarına doğru maaş defterlerinde kuyumcuların Rum ve Acem olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı görülmektedir (Çağman, s. 51 vd.). Saraydaki hediye defterlerinde diğer ehl-i hiref gibi kuyumcuların da padişaha sundukları hediyelerin listeleri bulunmaktadır (Uzunçarşılı, XI/15 [1986], s. 66-68, 73, 74). Kuyumcular saray için sorguç, istefan (hotoz), zülüflük, enselik, saçbağı, gerdanlık, yüzük, zihgir (okçu yüzüğü), bilezik, küpe, halhal, pazibent, kemer ve kemer tokası, zincir gibi takılar; Kur’an mahfazaları, kılıç, yatağan, hançer, gürz, tüfek

XI. yüzyılın ilk yarısına ait granüle, telkâri ve turkuvazla işlenmiş İran işi altın bilezik (Washington Freer Gallery of Art, nr. 58.6)

kabzaları; tesbih kamçıları; değişik kutular ve rahleler; bardak, matara, kâse, şerbetlik, maşrapa, fincan takımı gibi kaplar veya bunlara ait zarflar ve ayna takımları gibi birçok eşya imal etmişlerdir. Osmanlı sultanlarının yabancı devletlerle imzaladıkları muahedelere ve yolladıkları mektuplara takılan kozaklar da saray kuyumcuları tarafından yapılmaktaydı (bk. KOZAK).

Babası Sarây-ı Âmire kuyumcubası olan Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre o dönemde İstanbul'da 3000 kadar kuyumcu dükkânı ve 5000 kadar çalışanı bulunmaktaydı. Evliya Çelebi bunların örs, çekiç ve ateş kullandıkları için Hz. Dâvûd'u pîr kabul ettiklerini, ancak aslında risâlet asrındaki pîrlerinin Nasr b. Abdullah olduğunu söyler. Yine Evliya Çelebi'nin kaydettiğine göre genelde her biri bir sanatla ilgilenen Osmanlı sultanlarından Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman kuyumculuk işini öğrenmişlerdir. Kanûnî tahta çıkınca kuyumcular için çeşmesi, hamamı olan, önü bahçeli, iki tarafında kuyumcu tezgâhlarının bulunduğu odalara sahip bir iş yeri yaptırmış ve oraya çok sayıda kap kacak başışlamıştır. Evliya Çelebi'nin anlattıklarından Osmanlı sultanlarının kuyumcu esnafına özel bir önem verdikleri anlaşılmaktadır. Kuyumcu esnafının yirmi yılda bir (*Seyahatnâme*, I, 570; bir yerde kırk yılda bir; bk. I, 483) Kâğıthane'deki padişaha ait mesire yerlerinde 5-6000 kadar çadırın kurulduğu büyük bir cemiyetleri olurdu. Burada

XVIII. yüzyıla ait zümrüt, yakut, lâl ve incilli sorguç (TSM, nr. 2/204)

sultana ait kôs ve davullarla yirmi gün kadar şenlik yapmaları (teferrüc) kânûn-ı Süleymânî idi. Toplanacak büyük cemiyete davet için Osmanlı diyarında bulunan bütün kuyumculara bir yıl öncesinden zergeran çavuşları yollanırdı. Bunların hepsinin gelmesi mümkün olmadığından içlerinden seçtikleri "necîb ve reşîd halifeler sâhib-i post olmaya beşer onar bin kuruşla" gönderilirdi. Padişahın, vezirlerin ve şeyhülislâmın katıldığı merasimlerde peştemal bağlanan yeni ustalar pîrlere ellerini öpüp icâzet alırlardı. Evliya Çelebi bu merasimlerle ilgili geniş bilgi verir ve başka esnafın bu derece büyük şenliklerinin olmadığını söyler (*a.g.e.*, I, 570-571). Ayrıca "haddecîyân, bâzergân-ı cevâhircîyân, incüciyân, zergerân-ı cevâhircîyân, kalcîyân-ı kuyumciyân, cevherfûrûşân, elmas-bür, kalemkerân, sıрмаkeşân, tel-i âhenkeşân, tîzâbcîyân (kezapçılar), hakkâkân, potacîyân, buracîyân" gibi kuyumcu esnafıyla bunların pîrleri hakkında bilgi verir ve yılda bir defa kuyumcu ve saatçi dükkânlarındaki döküntü ve tozları toplayıp gümüşhanecilere satan romatçıyân esnafından bahseder. Nakkaş Osman ve Levnî de surnâmelerde kuyumcu esnafının geçişlerini tasvir etmişlerdir (İntizâmî, s. 93; Atıl, *Levni ve Surname*, s. 148).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "Hâtem" md.; Clauson, *Dictionary*, s. 596, 677; Müsned, II, 292, 324, 345; Buḥârî, "Büyû", 28; Müslim, "Eşribe", 2; İbn Mâce, "Ticârât", 5; Ebû Dâvûd, "Hâtem", 7; Tirmizî, "Libâs", 31; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 58; Bîrûnî, *el-Cemâhîr fî ma'rifeti'l-cevâhîr*, Haydarâbâd 1355, s. 129 vd., 150 vd.; Hatîb et-Tebrîzî, *Şerḥu'l-kaşâ'idi'l-aşr* (nşr. Abdüsselâm el-Hûfî), Beyrut 1405/1985, s. 181-182; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, XIII, 146; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* (Sa'd), IX, 167-168; İntizâmî, *1582 Surnâme-i Hümâyun: Dügün Kitabı* (haz. Nurhan Atasoy), İstanbul 1997, s. 93; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 483, 567, 569 vd.; Reşîd b. Zübeyr, *ez-Zehâ'ir ve't-tuḥâf* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Küveyt 1984, s. 16, 29, 31; G. Gregoriotti, *Jewellery through the Ages*, London 1970, s.

23-27, 30, 34, 38-39, 44; A. Wilkinson, *Ancient Egyptian Jewellery*, London 1971; K. R. M. Hyslop, *Western Asiatic Jewellery c. 3000-612 B. C.*, London 1971; I. H. Marshall, "Jewels and Precious Stones", *NBD*, s. 631-634; T. C. Michell, "Ornaments", *a.e.*, s. 913-915; Saad al-Jadir, *Arab and Islamic Silver*, London 1981, s. 30-35; J. W. Allan, *Nishabur Metalwork of the Early Islamic Period*, New York 1982, s. 20, 27 vd., 60-61; Filiz Çağman, "Serzergen Mehmet Usta ve Eserleri", *Kemal Çiğ'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 51 vd.; Abdülazîz b. İbrâhim el-Ömerî, *el-Hiref ve's-şinâ'ât fi'l-Hicâz fi 'aşri'r-Resûl*, [baskı yeri yok] 1405/1985, s. 318-324; Abdülhay el-Kettânî, *et-terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 328; III, 6; R. W. Ferrier, *The Arts of Persia*, Ahmedâbâd 1990, s. 187-194; Amina Okada, *Imperial Mughal Painters* (trc. Deke Dussinberre), Paris 1992, s. 7, 29, 179; Nejat Diyarbekirli, "İslamiyet'ten Önce Türk Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı* (nşr. Mehmet Önder), Ankara 1993, s. 19-20, 31-32, 55-60; Ülker Erginsoy, "Türk Maden Sanatı", *a.e.*, s. 356-358; I. Shaw - P. Nicholson, *British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, Kahire 1996, s. 144-145; Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İstanbul 1997, s. 74; Paul Lewis, *Tıp Tarihi* (trc. Nilgün Güdücü, nşr. Behice Funda), İstanbul 1998, s. 32; Esin Atıl, *Levni ve Surname*, İstanbul 1999, s. 148; a.m.f., "İslâm Mücevherleri", *P Sanat Kültür Antika*, sy. 17, İstanbul 2000, s. 72-98; Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara 2000, s. 28-29; Yıldız Akyay Meriçboylu, *Antikçağda Anadolu Takıları*, İstanbul 2001, s. 26 vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hîref (Sanatkârlar) Defteri", *TTK Belgeler*, XI/15 (1986), s. 66-68, 73, 74; Patricia Rigault, "Louvre Müzesi Koleksiyonundan Eski Mısır Mücevherleri" (trc. Serra Yılmaz), *P Sanat Kültür Antika*, sy. 17 (2000), s. 5-15; Zühre İndirkaş, "Türk Mitolojisinde Altın Taç ve İnanc", *a.e.*, s. 86 vd.; Gül İreçoğlu, "Padişah Portrelerinde Mücevher", *a.e.*, sy. 17 (2000), s. 114-119; a.m.f., "Osmanlı'da Mücevher Geleneği", *Antik ve Dekor*, sy. 68, İstanbul 2002, s. 77-84; Eva Baer, "Ma'din (In Islamic Art)", *EP* (İng.), V, 985-993; M. A. J. Beg, "Şa'igh", *a.e.*, VIII, 871; M. Keene - M. Jenkins, "Djawhar", *a.e. Suppl.*, s. 250-262; Nebi Bozkurt, "Kakmaçlık", *DİA*, XXIV, 217, 218.

NEBİ BOZKURT

KUZÂA (Benî Kuzâa)

(bk. KUDÂA).

KUZAH (قزح)

Müstedlîfe'de vakfe yapılması müstehap olan bir tepe.

Kuzahın "yükselmek, kaptan taşmak üzere olmak" anlamına gelen *kazh* kökünden türemiş olup "yüksek" mânasına geldiği veya "gök kuşağındaki sarı, yeşil,

